

Azra Gadžo-Kasumović

DEFTER DONACIJA UPUĆENIH U DVA ČASNA HAREMA / *SURRE DEFTERI* IZ 1617/18. GODINE

Sažetak

U radu *Defter donacija upućenih u Dva časna harema / surre defteri iz 1617/18. godine* analizira se sadržaj deftera iz 1617/18. godine. Defter ima tugu sultana II Osman-šaha, sina Ahmed-hana. Defteru je bilo mjesto u arhivi računovodstvene kancelarije za Dva harema / *Haremeyn-i şerifeyn-i muhasebesi*, u kojoj se čuvala takva vrsta dokumentacije. Može se pretpostaviti da je na neki nama nepoznat način izmješten iz te arhive, bilo tako što se od ranije našao u rukama nekog državnog službenika visokog ranga ili što je u godinama kada se Osmansko carstvo raspadalo uzet iz arhive kao arhivski materijal, a u svrhu obrade. Defter se našao u Gazi Husrev-begovoj biblioteci tako što ga je, prema bilješci na početnom listu s tugrom, godine 1916. poklonio muallim Uzejir Čengiç. Unatoč tome što nedostaju neki listovi iz deftera, defter pruža vrijedne informacije o osmanskim donatorima, iznosu i korisnicima donacija te o načinu na koji je funkcionirala raspodjela navedenih donacija. O donacijama / *surre* za Meku i Medinu mnogo se pisalo u posljednje vrijeme u turskoj literaturi, uglavnom na osnovu sačuvanih deftera iz 18. i 19. i početka 20. stoljeća. Poznato mi je da postoje objavljeni samo fragmenti jednog deftera od nekoliko listova iz 1052/1642-43 koji se odnosi na Medinu, a da imaju sličan sadržaj kao defter iz 1617/18. godine, kao i to da postoji defter iz 1049/1639-1640. godine. Defter iz 1617/18. godine pokazuje da je sto godina nakon što je sultan Selim I postao halifa i otpočeo redovno slanje donacija navedena praksa slanja donacija za Dva časna harema nastavljena. Pored toga što je slanje donacija s oružanom pratnjom predstavljalo faktor sigurnosti i osiguravanja puteva odlaska za hadž, namjena donacija bila je *podrška domicilnom stanovništvu svetih mjesta i mudžavirima s raznih krajeva osmanske države da doprinesu svojim dahom pobožnosti koji se uzdiže neprekinuto iznad Dva harema i upućivanjem molitvi za trajanje vlasti vladara trajanju vladavine vladajuće elite dotle dok ona nastoji da vlada u ime Boga i dok nastoji da vlada pravedno*. U tom pogledu ispunjen je smisao časnog ajeta: „*Fa’ğā’l af’idatan minā’n-nāsi tahwī ilayhim wa’rzuḡhum minā’l-tamarāti la’allahum yaşkurūn*.“¹ Osmanski vladari pridavali su značaj iskazivanju pokornosti Božijoj volji i pridavali su značaj nefesima slavljenja Boga koji se iz centralnog hrama pobožnosti uzdižu iznad Dva časna harema i šire prema udaljenim prostorima, kao što se šire i prema onim prostorima koji predstavljaju same daleke dubine / *min fağğin amīq*. Defter pokazuje da

1 „Zato učini da srca nekih ljudi čeznu za njima i opskrbi ih raznim plodovima da bi zahvalni bili.“ Prev. Korkut, Kur’an, 14:37.

su Osmanlije svojim donacijama *podupirale funkcioniranje značajnog broja zavija i ribata, koji su u defteru pojedinačno nabrojani u samoj Medini, i sufijsku zajednicu sastavljenu od velikog broja mudžavira s raznih područja velike osmanske države uključujući i mudžavire iz Bosanskog ejaleta*. U defteru su navedena i imena nekih osoba iz Bosanskog ejaleta: Ali Bosnevija iz Čelebi Pazara, Ali Halifa Bosnevija i Ibrahim-efendije Bosnevija. Vidljivo je na osnovu brojnih deftera donacija iz 19. i 20. stoljeća da podrška sufijskim zajednicama i zavijama i ribatima više nije postojala u to vrijeme, tj. nije postojala na način na koji je evidentirana u ovom defteru s početka 17. stoljeća. U defteru se također iskazuje i posebna podrška pripadnicima hanefijskog mezheba. Prema tome, Osmanlije su kao nosioci izvršne vlasti velike islamske države u navedenom periodu, u saradnji sa šejhovima iz Meke i Medine, u potpunosti bili glavni nosioci organizacije sigurnosti hadžija i odvijanja hadžskih obreda. Također su svojim donacijama bili organizatori i podržavatelji neprekinutog i kontinuiranog i intenzivnog održavanja i obavljanja molitvi kao što su podupirali i trajanje uzdizanja nefesa pobožnosti iznad Dva časna harema.

Ključne riječi: „Surre“ defter 1617-18., privilegije, donacije, vakufi iz Anadolije i Rumelije, Medinei munevvera, bezbjednost hadžija, ribati, zavije, hudžere, sufije, mudžaviri, džemati, nefesi, dah pobožnosti

Poslednjeg desetljeća u turskoj literaturi pojavio se pojačan interes za izučavanje specijalne povorke s donacijama za sveta mjesta / *surre alayr*² i za izučavanje deftera donacija / *surre defteri* u kojima su se te donacije registri-rale. Prije toga o pojmu *surre* pisao je kratko Uzunçarşılı³. Murat Akgündüz objasnio je tradiciju slanja carskih donacija i njihovu ulogu u zbližavanju islamskog društva.⁴ Fatma Soydemir je kao doktorsku tezu obradila deftere donacija / *surre* deftere koji se odnose na vakuf sultana II Mahmud-hana i dala njihovu detaljnu transliteraciju i diplomatski opis.⁵ Jusuf Çağlar i Salih Gülen su sabravši brojne tekstove u vezi s navedenom temom koja sadrži detaljan opis časnog mahfila ili mahmila i carskih donacija priredili knjigu pod naslovom *Der-i saadet'ten Haremeyn'e surre-i Hümayun*.⁶ Knjiga koja

2 Izraz *surre* ima arapsku grafiju صُرَّة. U tom pogledu je ispravna njegova transkripcija u obliku *surre*. Vidjeti: I. Parlâtir, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Ankara, 2011, str. 1535. Međutim, susreće se i transkripcija *sürre* (npr. vidjeti: SSCB İlimler Akademisi, Türkçe Rusça Sözlük, Moskva, 1977., str. 799).

3 Uzunçarşılı, *Osmanlı devletinin saray teşkilatı*, Ankara, 1988., str. 181-182.

4 Murat Akgündüz, *Surre-i Hümayun geleneği ve islam toplumunu kaynaştırmadaki rolü*, D.E.U. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı XXII, İzmir, 2005., str. 107-114.

5 Fatma Soydemir, *Surre defterlerine göre sultan Mahmud Han vakfı'ndan hac yolu ve Hicaz'a dağıtılan yardımlar*, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat araştırmaları enstitüsü, Türk tarihi ana bilim dalı, Yakınçağ tarihi bilim dalı, İstanbul, 2007.

6 Yusuf Çağlar-Salih Gülen, *Dersaadet'ten Haremeyn'e surre-i hümayun*, İstanbul, 2009.

sadrži najdetaljnija i najobuhvatnija istraživanja u vezi s pitanjem donacija koje su upućivane u sveta mjesta jeste knjiga koju je izdao Državni arhiv u Istanbulu 2010. godine pod naslovom *Osmanlı belgelerinde surre alayları*, kojoj su vrlo detaljno objašnjeni pojmovi *surre defteri* i *surre alayı* i pojašnjena praksa slanja donacija u vrijeme hadža u pravcu Meke, Medine, Sirije / *Şam* i Egipta.⁷

Nakon što je sultan Selim I osvojio Egipat, priključio je Carstvu i Dva časna harema / *Haremeyn* Mekku i Medinu i proglasio se halifom 1517. godine. Osmanlije su, nakon Memluka, preuzeli svu brigu u vezi s organizacijom putovanja na hadž. Početkom ramazana 1004 / između 29. aprila i 8. maja 1596. godine osnovana je posebna računovodstvena kancelarija za Dva harema / *Haremeyn-i şerifeyn-i muhasebesi* tako što je tadašnji *darusseadeaga* / *daru's-seade agası* izdvojio iz raznih kancelarija vođenje deftera sultanskih i vezirskih vakufa.⁸ Kancelarija koja se odnosila na mukate Dva harema / *Haremeyn mukataası* postojala je 974/1567. godine, bila je vezana za anadolskog defterdara i sadržavala je registracije mukata⁹ koje su bile određene za Dva harema kao i registracije donacija koje su se slale u Meku i Medinu.¹⁰ Ova kancelarija čuvala je deftere na osnovu kojih se vršila raspodjela prihoda s raznih, za tu svrhu namijenjenih, mukata za vakufe Dva harema.¹¹ Slanje donacija u sveta mjesta u vidu specijalnih povorki trajalo je do 1. svjetskog rata.¹² Do 1281/1864. godine povorka s donacijama slala se na konjima i mazgama. Od navedene godine počela se slati brodom, i to je trajalo do 1908. godine. Nakon toga slala se hidžaskom željeznicom. Ranije su se donacije slale počevši od 12. redžepa, a nakon što je odlučeno da se šalju brodom, datum slanja donacije postao je 15. šaban.¹³

Centralna vlast vodila je brigu o tome da donacije određene za Dva časna harema stignu na vrijeme. Također je brinula i o pravovremenom postavlja-

7 V.: T. C. Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı*, Yayın Nu: 116, Ankara, 2010.

8 Selaniki, Tarih. C. II. str. 594, prema: Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa sistemi*, Istanbul, 2003., str. 95.

9 O tome koji su sve prihodi bili određeni za Haremeyn v.: Baki Çakır, n. d., str. 95.

10 Barkan, „954 / 1547 Bütçesi“, str. 326, prema: Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa sistemi*, Istanbul, 2003., str. 96-97.

11 MAD 115, v. 104b (977 / 1569), prema: Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa sistemi*, Istanbul, 2003., str. 97. Šta je sve u određenim periodima spadalo u prihode Dva harema v.: n. d. str. 95-96.

12 Mehmet Zeki Pakalin, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, Istanbul 1993., str. 280.

13 Munir Atalar, n. d. str. 129, prema: Fatma Soydemir, *Surre defterlerine göre sultan II Mahmud Han vakfından hac yolu ve Hicaz'a dağıtılan yardımlar*, Istanbul, 2007., str. 17.

nju službenika koji su u nekom pogledu bili angažirani oko donacija.¹⁴ Surre defter predstavljao je listu donacija koje su se svake godine u vrijeme organizacije odlaska na hadž otpremale iz osmanske prijestolnice u Dva časna harema. Organiziranje slanja donacija bio je svečani čin koji se obavljao uz posebnu proceduru i dvorski protokol. U navedenom protokolu učestvovali su darusseadeaga, inspektor / *müfettiş* za Dva harema, defterdar i službenik koji je stavljao tugru na dokumente / *tevki'-i efendi*. Ceremonija pripremanja povorke donacija i slanja deftera s registriranim donacijama i carskog pisma / *name-i hümayun* za šerifa Meke odvijala se u carskom saraju na poziv darusseadeage.¹⁵ Na carsko pismo / *name-i hümayun* koje je upućivano šerifu Meke pečat je prvo stavljao veliki vezir, a potom se ono predavalo glavnom sekretaru / *reisü'l-kuttab* i darusseadeagi kojem su se u prisustvu zvanica oblačile svečane odore / *hil'at*. Kizlaraga je uzimao u ruke dugi štap¹⁶ specijalno određen za darusseadeagu i on bi išao ispred povorke. Ovaj štap mogao je nositi samo u vrijeme dok se kretala povorka. Na deftere koji su bili pripremljeni za tu priliku pečat je stavljao jazidžija darusseadeage, potom inspektor Dva harema, zatim je potpisivao defterdar svojim repatim / *kuyruklu* potpisom na mjesto koje je za njegov potpis bilo određeno, a nakon toga je nišandžija stavljao tugru.¹⁷ Povjerenik za otpremanje povorke s donacijama i za uručivanje deftera zvao se povjerenik za donacije / *surre emini*. Donacije su se u Meki uručivale licima za koje su bile određene u prisustvu emira, tj. šerifa Meke, mekanskog kadije i ostalih zainteresiranih lica.¹⁸ Otpremanje mahmila ili mahfila s donacijama koje su bile natovarene na ukrašenu devu s carskim pismom i kesama novca od donacija / *surre kisesi*, što je bilo zapečaćeno carskim muhurom, obavljalo se ispred carskog kubbeta / *kubbe-i hümayun* te nakon što bi to bilo predato darusseadeagi, on bi to proslijedio i uručio povjereniku za donacije / *surre emini*.¹⁹ Osmanlije nisu samo slali donacije za sveta mjesta, nego su i osiguravali puteve kojim su prolazili hadžije. U tom smislu sultan je upućivao naredbe / *hüküm* begler-

14 Hukum upućen beglerbegu u Egiptu u kojem se naređuje da se uz povjerenika za donacije postavi i sposoban katib. V.: 3 numaralı mühimme defteri (966-968 / 1558-1560), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1993., str. 509.

15 Detaljnije o tome kako se odvijala procedura u vezi s otpremanjem donacija v.: Uzunçarşılı, *Osmanlı devletinin saray teşkilatı*, Ankara, 1988., str. 181-182.

16 Ovaj štap bio je pokazatelj da su kizlarage bili nadležni nad agama u sultanskom haremu. Vidjeti: Mehmet Zeki Pakalin, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Istanbul, 1993., str. 280.

17 I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara, 1988., str. 181; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara, 1948., str. 247.

18 I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez...* n. d., str. 385.

19 Proceduru slanja donacija objasnio je Uzunçarşılı u djelu *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı...* n. d., str. 182.

begu Sirije i beglerbegu Egipta, koji je vodio brigu o tome da janjičari i spahije koji su bili angažirani na tom području štite hadžije, njihovu imovinu kao i samu povorku s donacijama od napada nepokornih arapskih plemena. Janjičari angažirani na tom području bili su postavljeni u službu na period od godinu dana, a nakon toga je bilo nužno da budu zamijenjeni.²⁰ Hukum je bio upućivan i defterdaru koji je bio zadužen za arapska područja s naredbom da osigura dovoljan broj spahija i janjičara za zaštitu kolone s hadžijama. Iz jednog hukuma datiranog 27. mjeseca zu-l-hidždže 966 / 30. septembra 1559. godine, vidi se da je na navedenom osiguranju bivalo angažirano po 150 janjičara i 100 spahija. Međutim, u situaciji kada bi na Porti zaključili, na osnovu izvještaja koji su im stizali, da postoji opasnost za sigurnost hadžija na putevima, slala se naredba da se taj broj poveća.²¹ S Porte su pratili način na koji su donacije raspodjeljivane u samoj Meki i Medini, tako što je iz mjesta odakle je dolazila donacija postavljana osoba zadužena, s jedne strane, da obavlja čuvanje navedene donacije na onom mjestu koje mu je dodijeljeno u dužnost te da nadgleda njenu raspodjelu, tj. da vrši nezaret.²² U naredbi koja je registrirana u defteru iz 1617/18. godine vidi se da su se donacije dijelile svake godine na određenom mjestu. U hukumu se navodi da primanje donacija i pomoći predstavlja pravo osoba navedenih u defteru, a da je njihova dužnost da uče dove za padišaha. Ukoliko je bilo nepravilnosti u raspodjeli donacija, slali bi se hukmovi na ime kadije Meke i kadije Medine u kojim bi se upozoravalo na to da se nepravilnosti isprave. Na Porti su zahtijevali da se precizno i pojedinačno upišu sve funkcije na koje se navedene donacije dodjeljuju, da se upiše broj osoba koje primaju donaciju kao i iznos svake pojedinačne donacije.²³ Spiskovi o raspodjeli donacija ovjereni i potpisani u Meki i Medini slali su se na Portu. Raspodjela se obavljala pod nadzorom šerifa i kadije Meke i kadije Medine. Nakon što bi na Portu stigao ilam o tome da je iznos donacije određen za neku osobu i njenu službu / *vazife*, s

20 3 *numaralı mühimme defteri* (966-968 / 1558-1560), Ankara, 1993., str. 88, 144, 680.

21 Taj broj je navedene godine povećan za još 50 spahija, v.: isto, str. 144.

22 3 *numaralı...* n. d., str. 680. Beglerbegu Egipta poslan je hukum datiran 11. muharrema 968 / 2. oktobra 1560. godine kojim mu se naređuje da postavi odgovarajuću osobu iz reda begova na dužnost čuvanja Džedde, na vršenje nadzora / *nezaret* u Meki te na dužnost obavljanja pravedne raspodjele donacija koje se svake godine šalju iz Egipta, Sirije i ostalih zaštićenih zemalja / *Memalik-i mahruse* u Meku, kao i raspodjele pšenice i ostalih milodara.

23 Bila je uočena nepravilnost da se u defterima donacija za ribate u Meki ne upisuje precizno broj osoba te da šejhovi ribata to uzimaju za sebe. Također je bilo uočeno da u defterima donacija za Medinu nije bilo sasvim jasno koliko ima dužnosti i koliko osoba koje su zadužene npr. za učenje džuzova, kao što nije bilo ni jasno da li se na upražnjena mjesta postavljaju oni koji su sposobni da obavljaju navedenu obavezu. V.: 3 *numaralı...* n. d., str. 521.

Porte je stizao hukum u kojem je kadiji Meke ili Medine naređivano kome će se navedeni iznos donacije dodijeliti. U nekim slučajevima je osoba iz Meke ili Medine koja je bila zainteresirana da joj se dodijeli upražnjena donacija lično dolazila u Istanbul da uputi molbu u vezi s tim. Na osnovu te molbe ili na osnovu kadijinog ilama stizao je s Porte hukum na osnovu kojeg se odobravalo navedeno dodjeljivanje upražnjene donacije / *surre*. Nakon što bi hukum o dodjeli donacije stigao, navedena donacija dodjeljivala se na osnovu te naredbe. U kaimu se bilježilo da navedena osoba koristi upražnjenu donaciju, te se na osnovu toga, također, to registriralo i u defter koji se čuvao na Porti.²⁴ U slučaju promjene namjene donacije s Porte je dolazio upit upućen kadiji Meke ili Medine da se ispita razlog navedene promjene.²⁵ Prema tome, ne samo da je Hidžaz, u kojem se nalaze časna mjesta Meka i Medina, bio oslobođen poreza nego je svake godine iz državne blagajne dobijao poklone u novcu, hrani, odjeći. Na taj način ispunjeno je bilo Allahovo obećanje koje je dao nekim potomcima Ibrahima, a.s., na njegovu molbu: „*Rabbī innī askantu min ḍuriyyatī bi wādin gayri dī zar‘in inda baytika ‘l-muḥarrami Rabbanā li yuqīmu ‘s-salāta fa’ḡ‘al af‘īdatan mina ‘n-nāsi tahvī ilayhim wa’rzuqhum mina ‘l-tamarāti la‘allāhum yaškurūna*.“²⁶ „Gospodaru moj, ja sam nastanio neke od svojih potomaka u jednoj neplodnoj dolini pa učini da srca ljudi žude za njima (da im budu naklonjena) i osiguraj im nešto od plodova da bi bili zahvalni (da bi Ti zahvaljivali).“

O defteru donacija / *surre defteri* iz 1617/18. godine

U Gazi Husrev-begovoj biblioteci našao se nekim slučajem defter donacija upućenih za Dva časna harema Meke-i Mukerremu i Medine-i Munevveru datiran 1027/1617/18. godine.²⁷ Defter ima lijep smeđi kožni povež, na unu-

24 3 numaralı mühimme defteri, n. d., str. 526.

25 Isto, str. 666. 2. safera godine 968 / 23. oktobra 1560. „Hukum kadiji časne Meke: bivši kadija Muhjuddin poslao je pismo da je stanovništvo časne Kabe došlo na skupštinu šerijatskog suda i podnio je predstavku da su se potužili govoreći: "Vakufi za Dva časna harema u Egiptu i Halepu su nepotpuni, svake godine postavljaju se nove donacije nekim osobama te se vrši pritisak na naše donacije. Nekad se kao naš hak sakupi samo jedna polovina, nekada jedna trećina, a nekada jedna četvrtina. Osim toga, nekim osobama koje su nastanjene u Siriji, Egiptu i Halepu se od naših donacija određuje donacija i oni je preuzimaju, naročito ona koja je uvjetovana za mudžavire u časnoj Kabi i nama se u vezi s ovim čini nasilje." Izvolio sam kazati slijedeće: "Neka se ovo pitanje ispita. Ako je uistinu donacija uvjetovana mudžavirima u časnoj Meki kakav je razlog da se, suprotno uvjetima vakifa, daje onima koji su na drugom mjestu. Neka se to napiše i neka se podnese predstava kako jeste.“

26 Kur'an, 14:38.

27 Defter ima stari broj 125, što vjerovatno predstavlja broj iz neke knjige privremenog inventara, a pronađen je zajedno s defterima Gazi Husrev-begovog vakufa koji također

trašnjosti korica ebru ukrase i tugru sultana II Osman-šaha, sina Ahmed-hana. Na listu s tugrom naknadno je arapskim harfovima na osmanskome upisano: „*Poklonjeno od muallima Čengića Uzejira*²⁸ godine 31. 08. 1916.“ Koliko mi je poznato, radi se o najstarijem sačuvanom *surre* defteru. Sačuvani su još fragmenti od nekoliko listova deftera iz 1052/1642-43. godine, u kojem se navode podaci kao i u defteru iz 1617/18. godine²⁹ i defter iz 1049/1639-1640³⁰. Defteri iz kasnijeg perioda ne donose iste podatke niti su organizovani na isti način. U Državnom arhivu u Istanbulu sačuvano je oko 5000 *surre* deftera, od kojih se veliki broj odnosi na 19. i 20. stoljeće. Navedeni defteri spadaju u građu koja se čuvala u posebnoj računovodstvenoj kancelariji osnovanoj 1596. godine, koja je vodila evidenciju i brigu o prihodima i donacijama namijenjenim za Dva harema, i stoga je čudno kako se ovaj defter našao sačuvan u jednoj pokrajini kao što je bila Bosna. S obzirom na činjenicu da je poklonjen od jednog Čengića, moglo bi se zaključiti da je neko od Čengića bio ili darusseadeaga ili povjerenik za donacije / *surre emini*, pa je nakon 1618. godine došao u Bosnu ili je bio paša u Bosni.³¹ Međutim, koliko nam je

imaju samo brojeve iz navedene knjige privremenog inventara koju još nisam uspjela pronaći. Defter treba da dobije novi broj u procesu obrade navedenih deftera koja tek slijedi.

- 28 Bilješka je napisana na slijedeći način: „*Muallim Çengiç Üzeyir tarafından hediye edilmıştır (idilmıştır)*.“ U prvoj varijanti čitanja ovo ime *Üzeyir* sam pročitala *Arabin tarafından*, pa bi prema tome ime navedne osobe bilo *Arap Çengiç*. Ipak sam se opredijelila za varijantu čitanja *Üzeyir tarafından*.
- 29 I u ovom defteru kao i u defteru iz 1617/18. godine spominje se 769 osoba u starim *hudžerama* u Medini kao i 692 nove *hudžere*. V.: T. C. Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 116, Ankara, 2010., str. 158.
- 30 Anam Mohamed Osman Elkabashi, *Surre defterleri ve 1049 / 1639-1640 Tarihli Surre Defteri*, Istanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Istanbul, 2001., str. 27. Prema: Fatma Soydemir, n. d., str. 44.
- 31 Za Čengiće se, prema pisanim dokumentima, zna da se prvi put spominju u Bosni između 1637. i 1640. godine. Međutim, vrlo je vjerovatno da su došli i ranije, tj. odmah s dolaskom Osmanlija. Čengići su bili zaimi i timarnici, kojima su osmanske vlasti povjeravale važne funkcije alajbega, mutesellima, paša i drugih nižih zapovjednika u pokrajini Carstva. I prije nego što su bili angažirani od Osmanlija, bili su angažirani od dinastije Akkojunlu, koja im je izdala ferman 1498. godine. Godine 1069 /1659. hercegovački mutesarrif Ali-paša Čengiç smijenjen je i postavljen u Temišvarski ejalet. V.: Muvekit, *Povijest Bosne*, knjiga I, Sarajevo, 1999., str. 357. Godine 1650. spominje se u vezi s popravkom tvrđave Gabela. Isto, str. 344. Godine 1651. dotadašnji alajbeg Ali-paša Čengiç bio je postavljen za mutesarrifa Hercegovačkog sandžaka (isto, str. 345). Čengići su kao visoki državni funkcioneri čuvali svoje dokumente, pa se tako i poznati ferman begova Čengića, koji je objavio Bašagić, našao u Bosni, gdje su ga donijeli s sobom. U ovom slučaju, pošto nemamo dovoljno podataka i neki dokument koji bi nam to pojasnio, ne možemo odrediti način na koji je mogao stići u Bosnu i defter donacija / *surre defteri* koji je predmet ovog rada, a koji se na neki način našao u posjedu navedenog muallima Uzejira Čengića.

poznato, darusseade carski kizlaraga iz Bosne bio je Bosnali kizlaraga hadži Mustafa-aga, sin Mehmeda, sin Abdulveduda, koji je na navedenu dužnost došao 1591. godine kao prvi bijelac, nakon što su tu dužnost ranije uvijek obavljali age crnci.³² Postoji i mogućnost da se ovaj defter našao u rukama navedenog Čengića tako što je neko, na pragu skoro očekivanog konačnog raspada Osmanskog carstva, uspio donijeti iz Istanbula ovaj defter u Bosnu kao arhivski materijal čiji se značaj gubio za kancelariju u kojoj su se defteri ovakve vrste čuvali.³³

Defter je nepotpun, te se stoga gubi mogućnost cjelovitog uvida u situaciju u vezi s donacijama iz spomenute 1617/18. godine. Nedostaje završetak deftera, i unutar teksta deftera uočava se da nedostaje tekst nakon lista broj 2, gdje tekst počinje riječima „...*olunup isimleri kayd ve sebt olundu*“. Pošto stranice deftera nisu bile paginirane, nije se moglo utvrditi koliko stranica teksta nedostaje. Nedostaju i posljednji listovi deftera, tako da defter sada ima sačuvanih 58 ispisanih listova. Defter predstavlja veoma vrijedan historijski izvor, i velika je šteta što nije u cjelini sačuvan. Međutim, unatoč tome što ne daje potpune i cjelovite informacije, na osnovu sačuvanih listova može se steći slika o načinu na koji su organizirane i na koji su dodjeljivane donacije upućivane u Medinu početkom 17. stoljeća.

Postojale su dvije vrste deftera donacija: defter donacija / *surre defteri*, koji je sadržavao samo spisak donacija pojedinih vakufa koje su bile određene za ehaliju³⁴ Meke i Medine i za razne vazife.³⁵ Druga vrsta deftera donacija, pored registracije izvora donacija, sadržavala je i detaljne spiskove korisni-

32 Navodi se da su od 1623. do 1922. godine crni age uglavnom bivali na ovoj dužnosti. Tako je u tom periodu bilo 77 crnih, a 21 bijeli aga. Međutim, navodi se da su u periodu od 1595. do 1621. godine bili, kao što je bilo uobičajeno za ovu funkciju, crni age Osman-aga, Abdur-Rezzak-aga, Dževher-aga, hadži Mustafa-aga, Sulejman-aga i Abdur-Rahman-aga (vidjeti: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, str. 1). Navodi se također da je kizlaraga Bosnali hadži Mustafa 1595. godine bio penzionisan i po svojoj volji otišao u Egipat. Darusseadeaga imao je visok položaj, odmah iza sadrazama i šejhu-l-islama. Nazivao se i kizlaraga jer je imao kompetencije nadzora nad agama koji su služili u sultanskom haremu. A imao je u opisu svojih dužnosti i nadzor nad sultanskim vakufima i vakufima svih državnih velikodostojnika koji su upućivani u Dva harema.

33 Pošto nam nedostaju sačuvani podaci u vezi s ovim pitanjem, nemoguće je o ovome kompetentno i pouzdano govoriti.

34 Ovdje znači: za one koji su sposobni da obavljaju navedene hizmete u čiju svrhu su se dodjeljivale donacije. A posebno se registrirala napomena kojom se određivala donacija za siromašne stanovnike navedenih svetih mjesta.

35 U fermanima u vezi s pitanjima „surre“ navodilo se da treba da se sakupi novac za donaciju / *surrei* i za plaće / *vazife*: ...*mukataat-i merkume emvalından ber vech-i ocaklık mezid olan surre ve vezaif akçeleri aceleten tahsil...* V.: *Osmanlı belgelerinde surre alayları*, n.d., str. 22.

ka donacija, naziv njihove vazife i iznos koji je svaki pojedinac primao na osnovu svoje vazife. Takav defter nazivao se defter za raspodjelu donacija / *defter-i taksimat-i surre-i şerife*. U takvu vrstu deftera spada defter iz 1617/18. godine namijenjen za ehaliju Medine, koji je predmet ovog rada, a koji spada u najstarije sačuvane deftere donacija / *surre defteri*. U literaturi koja je objavljena u vezi s pitanjem *surre*, naišla sam na još jedan defter iz 1639-49. godine.³⁶

Na osnovu deftera iz 1617/18. godine vidi se da su se donacije slale uglavnom iz vakufa osnovanih u Istanbulu i u drugim dijelovima Rumelije od sultana, majki sultana ili drugih članova carske porodice, vezira i drugih lica koja su na neki način bila angažirana u državnoj službi, kao i imućnih trgovaca i zanatlija. Iz uvida u defter iz 1617/18. godine i druge objavljene transliteracije deftera koji se odnose na 19. stoljeće vidi se da su za tu namjenu bili uspostavljeni brojni vakufi diljem Rumelije i Anadolije. Donacije iz raznih privatnih vakufa sakupljane su i zajedno u tačno određeno vrijeme slane u organizaciji države i pod njenom kontrolom u pravcu svetih mjesta. Osim toga, dio državnih prihoda s raznih mukata i od džizje u Siriji i Egiptu, umjesto da ide u državnu blagajnu, prosljeđivan je na osnovu naredbe centralne vlasti za razne potrebe u Dva časna harema. Postojale su posebne mukate koje su bile određene za potrebe Dva harema.³⁷

Kao što je uobičajeno za deftere, na početku je navedena svrha njihovog izdavanja. Tekst na početku ukazuje na to da je donacija bila upućena stanovnicima Medine te da se radi o novoj donaciji koja se slala s carske strane i s područja oblasti Rumelije.³⁸ Također se vidi da je ovo jedan defter općeg karaktera čiji jedan dio govori o predaji pšenice stanovnicima Medine i njenim mudžavirima, kao što jeste i sumarni defter gdje su poimenično navedena imena osoba korisnika pomoći ili donacije kao i broj, odnosno iznos kovanih novčanica / *sikke*, tj. filurija koji je bio namijenjen svakoj osobi pojedinačno.³⁹ Donacije su u Medini i Meki nazivane milodarima iz Rumelije / *Sadakat-i Rumiyye*.

36 Anam Mohamed Osman Elkabashi, *Surre defterleri ve 1049 / 1639-1640 Tarihli Surre Defteri*, Istanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Istanbul, 2001., str. 27. Prema: Fatma Soydemir, n.d., str. 44.

37 Fatma Söydemir, n.d., str. 58: u transkribiranom defteru broj 3919-4A stoji da se sakupi za Medinu iz Şama i ostalih mukati i preda mudiru Haremi-şerifa uz znanje povjerenika za donacije te da se prosljedi za nosioce službi i dužnosti.

38 Defter, list 1b: „Defter-i taksimat-ı surre-i şerife-i hakaniyye-i rumiyye-i cedide ki berayı ehali-i Medine-i münevvere nevvarehaLlahu Te’āla ila yevmi’l-ahir der vacib-i sene seb’ ve işrine ve elf.“

39 Defter, list 1b: „Defter-i umumun yani ehl-i Medine ve mücavirina buğday teslim olan defterin içinde mufassal ve meşruh ve ala’l-infirad zikr olunan enfarın ve aded sikkenin icmalidir ki zikr olunur.“

Vakifi i raspodjele donacija koje se navode u defteru iz 1617/18. godine te namjena njihovih vakufa

Pored vakufa koje su osnivali za navedene namjene sultani, njihove majke i supuge, brojne vakufe osnivali su i razni visoki dostojanstvenici koji su bili bliski dvoru. U registracijama spiskova donacija navođena su izdvajanja za potrebe Medine iz nekog osnovnog vakufa fondacije koji je imao druge brojne namjene. Ukupan iznos izdvojene donacije nije uglavnom registriran u zaglavlju pojedinačnih spiskova, tako da bi se ukupni iznosi donacija jednog vakifa namijenjeni za Medinu morali izvesti sabiranjem čitavog niza pojedinačnih donacija. Spiskovi nisu vođeni na jednak način. Najveći problem u praćenju donacija jednog vakifa predstavlja to što su mnogi listovi ispali, tako da se donacije pojedinih vakifa ne mogu pratiti u cjelini. Na nekim mjestima na kraju spiska donacija doneseni su samo podaci o iznosu neke donacije, ali pošto nedostaje početak liste, nisu mogli biti utvrđeni prethodno spomenuti podaci o vakifu i određenim namjenama njegove donacije. Prema tome, činjenica da pojedini listovi nedostaju narušava kontinuitet praćenja podataka o jednoj donaciji organiziranoj u navedenoj godini, podataka o njenom vakifu i namjeni donacija. Sve spomenuto predstavljalo je veliku teškoću u obradi deftera.

U donacijama upućenim za Medinu 1617/18. godine učestvovali su slijedeći vakifi sa svojim vakufima:

1. iz vakufa u Izniku merhuma Mehmeda Čelebije, sina Ibrahim-paše, bilo je određeno 38 zlatnika za učače džuzeva i pojitelje vodom. Od toga 24 filurije određene su za obavezu učenja džuzza, za svaki džuz mjesečno po jedna filurija, za dva učača godišnje po 12 filurija; za obavezu napajanja hadžija u Haremu Meke ili na putu za Meku 8 filurija, za nadzor / *nezaret* šejhu u Haremu 6 filurija, za službu Šudža Čelebi Kodžavije (ili Kučrevije?) 12, a službu Ahmeda nakšibendije 12 filurija⁴⁰;
2. iz vakufa u Istanbulu merhuma vezira nišandžije Mehmed-paše bile su namijenjene 124 filurije za 19 osoba (ser mahfil, učači džuzeva, muarraf i noktadžija) da uče džuzeve u Revza-i muttahari, za 7 učenika u medresi merhuma Mehmed-age bilo je određeno 70 filurija, od čega je bilo uručeno 6⁴¹;

40 N. d., list 3a.

41 N. d., list 3b. Ovdje između lista 3b i 4a (po mojoj paginaciji) nedostaje list ili više listova, tako da se ne može utvrditi koliki je bio stvarni iznos donacija navedenog vakifa, a koliki je iznos nekog drugog vakifa. Na listovima između lista 4a i 6b upisano je 119 osoba kojima je bila dodijeljena donacija od 3 do 50 filurija.

3. registracija donacije nekog vakifa u iznosu od 450 filurija namijenjenih za 37 navedenih osoba. Između lista 4a i 6b (po mojoj paginaciji) ubilježeno je ukupno 119 primaoca donacija s iznosom ukupne donacije od 944 filurije, koje uključuju i gore navedenu donaciju od 450 filurija⁴²;
4. iz vakufa merhuma Mehmeda Čelebije, bivšeg katiba mirimirana vilajeta Jemen, bio je namijenjen određeni iznos za učenje džuzeva u Medini⁴³;
5. donacija „spomenute vakife“ u ukupnom iznosu od 234 filurije, koja, između ostalog, uključuje obavezu doniranim osobama da uče poslije sabaha po 3 Ihlasa, po jedno učenje Muavvizetejn sura, po jednu Fati-hu i po 11 časnih salavata⁴⁴;
6. iz vakufa merhuma Kalender-paše, vezira, bio je namijenjen određeni iznos za učenje poslije sabaha po 10 časnih salavata, po 3 Ihlasa⁴⁵;
7. donacija u ukupnom iznosu od 2774 filurije⁴⁶;
8. donacija sirotinji u Medini posredstvom Murteza-paše u iznosu od 1040 filurija. Raspodjelom je bilo obuhvaćeno 90 osoba kojima je pojedinačno dodjeljivano 1-20 filurija⁴⁷;
9. donacija spomenutima⁴⁸ pred dušu majke umrlog sultana Ahmed-hana s navedenih 20 osoba i iznosom donacije od 315 filurija⁴⁹;
10. donacija iz vakufa umrlog Ahmed-paše Dalkića namijenjena mudžavirima iz Rumelije u Medini u iznosu od 275 filurija razdijeljenih na 10 navedenih osoba⁵⁰;
11. donacija iz vakufa umrlog Jusuf-age spomenutim (tj. sirotinji iz Medine) u iznosu od 93 filurije razdijeljene na 6 navedenih osoba⁵¹;

42 Pošto između listova 5 i 6 (po mojoj paginaciji) nedostaje list ili više listova, ne može se utvrditi kojim su sve vakifima navedne donacije pripadale.

43 N. d., list 6b. Između listova 6 i 7 (po mojoj paginaciji) nedostaje list ili više listova, te se stoga ne može utvrditi koliki je tačno bio iznos donacije navedenog vakifa.

44 N. d., list 7a. Pošto između listova 6 i 7 (po mojoj paginaciji) nedostaje list ili više listova, ne znaju se ni ime navedene vakife niti sve namjene njene donacije.

45 N. d., list 7b. Ovdje između listova 7 i 8 (po mojoj paginaciji) nedostaje list ili više listova, te se stoga ne zna ukupan iznos donacije navedenog vakifa.

46 N. d., list 8a-11a. Pošto između listova 7 i 8 nedostaju listovi, ne zna se ime vakifa navedne donacije. Navedena su brojna imena primaoca donacija, ali se ne znaju imena donatora.

47 Defter, list 29a-31a.

48 Tj. spomenutoj sirotinji.

49 Nedostaje 1 list ili više listova nakon lista 40 (po mojoj paginaciji). Koliko tačno listova nedostaje ne može se utvrditi jer ne postoji originalna paginacija u defteru. Defter, list 31b-32a.

50 Defter, list 32a.

51 Defter, list 32b.

12. donacija iz vakufa dobročiniteljke sultanije Haseki namijenjena za učenje časnih džuzeva u Medini u ukupnom iznosu od 1454 filurije, od čega je bila odredila 856 filurija da se uči u Revza-i mutahhari nakon 5 namaza po tri Ihlasa i po jedna Fatiha, za učenje po jednog džuza u vrijeme sabaha i ikindije iznos od 348 filurija da se podijeli na 33 osobe, te iznos od 220 filurija da se podijeli na 23 osobe, s tim da se svaki dan prouči za vakifu po 10 Ihlasa, po 10 Fatiha i po 10 Ajetu-l-kursija⁵²;
13. donacija iz vakufa hadži darusseadeage Mustafa-age, nazira za vakufe Dva časna harema, namijenjena za stanovnike Medine u ukupnom iznosu od 420 filurija, od čega je 20 filurija odredio za age u časnom Haremu da uče hajr-dovu, a 380 filurija da se u Revza-i muttahari nakon 5 namaza uče po jedna Fatiha, po 3 Ihlasa i po 10 časnih salavata⁵³;
14. donacija iz vakufa dobročiniteljke, majke umrlog sultana Mehmed-hana, bilo je određeno 20 filurija za 2 osobe da naspram Revza-i muttahare uče svakog dana po 2 džuza, zatim je odredila 270 filurija za 30 navedenih osoba da svaki dan poslije sabaha prouče jednu hatmu te 90 filurija za 10 navedenih osoba da u vrijeme podne-namaza prouče džuz i 41 filuriju za 10 osoba da prije sabaha prouče po 70 časnih salavata⁵⁴;
15. navedena je raspodjela donacije u iznosu od 102 filurije raspodijeljena na spomenute osobe⁵⁵;
16. donacija iz vakufa merhuma Iskendera bevvaba⁵⁶, bivšeg ćehaje darusseadeage, u iznosu od 42 filurije namijenjena Ridvan-efendiji, muderrisu u *Kubbetusselamu*⁵⁷;
17. donacija iz vakufa merhuma Rejhan-age u iznosu od 123 filurije namijenjena za učenje džuzeva u časnoj Medini⁵⁸;

52 Defter, list 32b-35a.

53 Defter, list 35a-36a.

54 Defter, list 36a-37b. Ovdje između listova 37b i 38a (po mojoj paginaciji) nedostaju neki listovi, pa se ne može utvrditi koliki je iznos ukupne donacije navedene dobročiniteljke. Pošto nema paginacije na originalu, ne može se utvrditi koliko listova nedostaje.

55 Defter, list 38a. Pošto neki listovi u defteru na ovom mjestu nedostaju, ne može se znati iz kojeg vakufa je došla navedena donacija niti koliko je ukupno osoba obuhvatala. Između listova 37 i 38 (po mojoj paginaciji) nedostaje list ili više listova, što se ne može utvrditi budući da defter nema originalnu paginaciju.

56 Vratar, kapidžija.

57 Defter, list 38b.

58 Defter, list 38b.

18. donacija iz vakufa merhume Emina-hatun, kćeri supruge Hasan-paše, u iznosu od 189 filurija namijenjena za učače džuzeva u časnoj Medini⁵⁹;
19. donacija iz vakufa Habiba es-Sabbaha Mustafa-age, darusseadeage, u iznosu od 90 filurija namijenjena za učače džuzeva u Medini⁶⁰;
20. donacija iz vakufa merhume Šemsruhsar-hatun u iznosu od 74 filurije namijenjena za učače džuzeva u Medini⁶¹;
21. donacija iz vakufa merhume Hani-hatun⁶² u iznosu od 17 filurija namijenjena za pirove između medinske sirotinje⁶³;
22. donacija iz vakufa merhume Taje-hatun u iznosu od 85 filurija namijenjena za učače džuzeva u časnoj Medini⁶⁴;
23. donacija iz vakufa Hasana Čelebije, sarača darusseadeage, u iznosu od 96 filurija namijenjena za muderrisa dersi amma⁶⁵;
24. donacija iz vakufa merhume Humajun-hatun u iznosu od 30 filurija⁶⁶;
25. donacija iz vakufa merhume Servazad-hatun, bivše ćehaje u saraju, u iznosu od 180 filurija namijenjena da se raspodijeli na 30 osoba po 6 filurija da uče po jedan džuz nakon sabaha. Od navedene donacije bilo je izdvojeno 10 filurija naibu u Haremu, naziru i noktadžiji da o tome brinu⁶⁷;
26. donacija iz vakufa džamije Aja Sofije u Istanbulu u iznosu od 400 filurija namijenjena da se svaki dan prouči jedna hatma pred dušu sultana gazi Mehmed-hana⁶⁸;
27. iz vakufa merhuma sultana Bajezid-hana koji se odnosi na džamiju i imaret u Amasiji bilo je određeno po 8 filurija za poslugu časnog Harema, ukupno 300 filurija⁶⁹;

59 Defter, list 38b.

60 Defter, list 38b.

61 Defter, list 39a. U vezi s ovom donacijom registrirano je da se 54 filurije odrede za učače džuzeva, a 20 filurija za obavezu / *cihet* evlada porodice Mustafe teberdara.

62 Hanije-hatun.

63 *Piraha-yı fukara-yı Medine-i Münevvere*. Defter, list 39a.

64 Defter, list 39a.

65 Defter, list 39b. Uz registraciju ove donacije navedeni su pojedinačno svi džiheti na koje se odnosi kao i pojedinačni iznos svake donacije.

66 Defter, list 39b. Uz registraciju ove donacije nije više ništa navedeno. Uz sve gore navedene donacije ubilježena je napomena sa strane da se podijeli uz znanje naiba u časnom Haremu.

67 Defter, list 39b. Nedostaje list ili nekoliko listova iza lista 39 (po mojoj paginaciji). Koliko tačno nedostaje ne može se utvrditi budući da defter nema originalnu paginaciju.

68 N.d., list 45b.

69 N.d., list 46a.

28. iz vakufa sultana II Selim-hana u časnoj džamiji u Jedrenama bilo je određeno 400 filurija da se svakog dana poslije podne prouči hatma u Revza-i muttahari / *Revza-i Mutahhara* u Medini⁷⁰;
29. iz vakufa umrle sultanije Sofi. Iz vakufa u Istanbulu merhume Fatime Sultan, kćeri sultana Bajezid-hana bilo je određeno 6 filurija da se svake godine prouči 6 hatmi⁷¹;
30. iz vakufa džamije i imareta merhuma Mahmud-paše u Istanbulu bilo je određeno, prema vakfiji, da se da hanefijskom kadiji 15, šafijskom kadiji 15, malikijskom kadiji 15, hanbelijskom kadiji 15, hanefijskom imamu 15 i hanefijskom hatibu 10 filurija. Zatim je bilo određeno 300 filurija za 30 osoba da svaki dan uče hatmu u Revza-i muttahari⁷²;
31. iz vakufa merhume sultanije Aiše, kćeri Džem-sultana, bilo je određeno 88 filurija za 25 navedenih osoba da svaka navedena osoba prouči po jednu Fatihu, po 3 Ihlasa i po jedan časni salavat.⁷³ Iz vakufa merhuma sultana Ahmed-hana bilo je određeno za navedene osobe⁷⁴ u Medini Munevveri po 8 filurija⁷⁵. Za džemat mesdžida hazreti Ebu Bekra Siddika, r.a., i druge bilo je određeno ukupno 54 filurije, od toga 10 za imama mesdžida, 8 za muezzina, 8 za vekkada i ferraša, 8 za bevvaba, 8 za bevvaba u ribatu hazreti Ebu Bekra i 12 za „dobre“ / *džiyadu* spomenutom ribatu⁷⁶;
32. iz vakufa Musa-efendije, glavnog ljekara elite / *hassa* za učače džuzeva i ašara. Za učače džuzeva bilo je određeno 305 filurija za 30 osoba, a za 5 učača ašara bilo je određeno 26 filurija⁷⁷;
33. iz vakufa Behram-age, bivšeg emina donacija / *surre*, bile su namijenjene za 4 učača džuzeva nakon sabah-namaza 64 filurije⁷⁸;
34. iz vakufa Mahmud-paše bila je određena za gore navedene namjene 1001 filurija. Od navedenog iznosa vakif je, između ostalog, odredio 10 filurija da hanefijski hatib uči Kur'an, 50 filurija za 10 osoba da

70 N.d., list 46a.

71 N.d., list 46b.

72 N. d., list 46b.

73 N. d., list 47a.

74 Za šejha u Haremu Ibrahim-agu da bude noktadžija 20 filurija, za šejha Šihabuddina 8, za Mehmeda, sina šejha Šihabuddina, 8, za šejha Hasana iz Medine, ensariju, 8, za Aliju, brata šejha Hasana iz Medine, ensarije, 8 i za Abdullaha, sina šejha Ahmeda, 8 filurija.

75 N. d., list 47b. Pošto iza navedenih pojedinačnih iznosa nije naveden ukupan iznos, nije jasno da li se donacija ovog vakifa odnosi i na list 48a te na druge džemate i mektebe koji su navedeni na listovima 48a-49b.

76 N. d., list 48a.

77 N. d., list 52b.

78 N. d., list 52b. Između listova 52 i 53 nedostaju listovi, stoga se ne može utvrditi tačan iznos donacija navedenog donatora.

- prenose Poslanikove hadise, 100 filurija za 10 osoba da uče časne salavate u Revza-i mutahhari, 100 filurija za 20 učenika, 150 filurija za 50 osoba koje obavljaju hizmet u Revza-i Mutahhari, 18 filurija za 6 osoba u časnoj Hudžeri, 50 filurija za 21 muezzina, 6 filurija za glavnog ferraša, 100 filurija za 69 ferraša⁷⁹;
35. iz vakufa merhuma Džafer-paše, mirimirana otoka Kipar, bila je određena 401 filurija za one koji imaju obavezu u Revza-i mutahhari: imame, hatibe, muezzine, age, muarrifa⁸⁰;
36. iz vakufa u Istanbulu merhuma Džebedži-baše Mustafa-age bio je određen višak 110 novčanica i 40 ostatka da se iz viška od vakufskih prihoda daje za svijeće i mirise u Revza-i mutahhari i za turbe, a ako ne bude potrebe za tim, da se da služiteljima u Revza-i mutahhari (Revzi) koji imaju nedovoljne prihode⁸¹;
37. iz vakufa sultanije Valide na Uskudaru bilo je određeno 400 filurija da se svaki dan prouči po jedna hatma u Revza-i mutahhari, od toga za 30 učača džuzu 360, za ser mahfila 16, za muarrifa i noktadžiju po 12 filurija⁸²;
38. iz vakufa merhuma Mehmed-age, bivšeg darusseadeage, bilo je određeno 330 filurija, od toga 180 za učače džuzeva, 50 za potrebe sebilja spomenutog merhuma, 100 za potrebe medrese spomenutog merhuma⁸³;
39. iz vakufa merhuma Ali-paše u Istanbulu bilo je određeno 140 filurija. Između ostalog, za dobre mudžavire iz Rumelije bilo je određeno 40 filurija⁸⁴.

Razni džemati koji su prema defteru iz 1617/18. godine evidentirani u Medini

1. Džemat aga poslužitelja u časnom Haremu s 31 navedenom osobom i iznosom donacije od 150 filurija, od čega je bilo predato 130.⁸⁵

79 N. d., list 55a. Početni dio registracije navedenog vakifa i nekih njegovih donacija nedostaje, pošto između listova 52 i 53 (po mojoj paginaciji) nedostaju listovi.

80 N. d., list 55b.

81 N. d., list 55b.

82 N. d., list 56a.

83 N. d., 56a.

84 N. d., list 56b-57. Iza navedene bilješke o 40 filurija dodijeljenih dobrim mudžavirima, na listu 57a ubilježene su donacije za bevvaba i kennasa u ribatu 8 filurija, ferraša u ribatu 8 filurija, musliha u ribatu sejjida Abdulvehhab-efendije, bivšeg kadije u Medini, 10 filurija, i nakon toga ukupan iznos donacije od 62 filurije. Pošto se podaci ne slažu, između listova 56-57 (po mojoj paginaciji) vjerovatno nedostaju listovi.

85 Defter, list 11a-11b.

2. Džemat „neimara“ / *mušejjida* u Poslanikovom haremu s 40 navedenih osoba i iznosom donacije od 717 filurija, od čega je bilo uručeno 557.⁸⁶
3. Džemat oslobođenih robova s navedenih 28 osoba i ukupnim iznosom donacije od 250 filurija, od čega su bile uručene 204 filurije.⁸⁷
4. Džemat žena oslobođenih robinja s navedene 24 osobe i ukupnim iznosom donacije od 154 filurije, od čega je bilo uručeno 136 filurija.⁸⁸
5. Džemat posluge bunara u časnoj Medini.⁸⁹
6. Džemat posluge bunara Bender Jenbu s iznosom donacije od 175 filurija.⁹⁰
7. Džemat fakiha između stanovnika Medine i ostalog evlada iz časne Medine s navedenim osobama i iznosom njihovih donacija.⁹¹
8. Džemat posluge ribata Kethuda-kadun. Šejhu u ribatu, „neimaru“ (opasivaču pojaseva) / *mušejjiddu* i „dobrima“ / *džiyad* bilo je određeno po 12 filurija donacije.⁹²
9. Džemat posluge u Poslanikovom haremu, koji se sastoji od aga, hatiba, imama, muezzina, učača tekbira / mukebbira, ferraša, pometača / kennasa, naiba ferašeta, gdje je naibu i haznadaru u Poslanikovom haremu bilo dodijeljeno po 50 filurija donacije, a mutesellim-agama 15 filurija, starješini poslužitelja⁹³ agama 15, blagajniku⁹⁴ 25 i katibu sultanskih deftera 20 filurija, za age u Revza-i mutahhari 1000 filurija i za 3 osobe koje će tekbir donositi na hanefijskom mahfilu 36 filurija, za one koji će čistiti od paučine prozore hudžere i kapiju i zidove Harema određeno je bilo 8 filurija.⁹⁵
10. Džemat posluge mesdžida hazreti Ebu Bekra Siddika, r.a., za koji su bile određene 54 filurije: imamu 10, muezzinu 8, ložaču / vekkadu i ferrašu 8, bevvabu 8, bevvabu ribata hazreti Ebu Bekra Siddika 8, hanefijskim „dobrima“ / *džiyad* u spomenutom ribatu 12 filurija.⁹⁶

86 Mušejjidi / „neimari“ (su bili istinski prvaci i alimi s obavezom da vežu pojaseve / *kemberbend*, tj. da vrše inicijacije onih koji su se predali zikru). Defter, list 11b-12b.

87 Defter, list 21b-22b.

88 Defter, list 28a-29b.

89 Defter, list 40b-41a.

90 Defter, list 42b.

91 Iza lista 41 (po mojoj paginaciji) nedostaje, izgleda, list ili više listova. Na listu 42 naveden je ukupan iznos donacija od 582 filurije, što ne odgovara zbiru pojedinačnih donacija koje su na listu 41 i 42b navedene. Defter, list 41a-41b.

92 Defter, list 42b.

93 Nakibu-l-huddam.

94 „Poslužitelju uz kesu“ / *hadimu 'l-kise*.

95 N. d., list 43b-44a.

96 N. d., list 48a.

11. Džemat posluge mesdžida hazreti Alije i ashaba kojem je bilo određeno 39 filurija, od čega za imama 10, za muezzina 8, za vekkada i ferraša 7, za bevvaba 7, za bevvaba u ribatu hazreti Alije 7 filurija.⁹⁷
12. Džemat starih i novih čuvara / *nöbetçiyan* i mustahfiza tvrdave i posluge (oko izvora) Aynil zerka koji primaju plaće, za koje je bilo određeno 700 filurija.⁹⁸
13. Za dizdara u tvrđavi Medine-i Munevvere bilo je određeno 40 filurija, a za mustahfize 400 filurija.⁹⁹
14. Za 20 osoba koji služe u *Ajni zerka* bilo je određeno 100 filurija. Ukupno za gore navedeno 1690 filurija.
15. Džemat ešrafa Benu Husejina, svih. Za njih je određeno 1500 novčanica sikke.
16. Džemat onih koji su povezani sa šerifom Hasanom.¹⁰⁰

Džemati mudžavira prema defteru iz 1617/18. godine

Mudžaviri su osobe koje borave na časnim mjestima određenim za molitvu i koji svoje vrijeme posvećuju činjenju ibadeta. Mudžavir u osnovi znači susjed, komšija, a mudžaviri ovdje su susjedi koji se mole u svetim mjestima Medini i Meku, gdje je boravio Poslanik, s.a.v.s. U defteru se ovaj izraz koristi za ulemu i dobre ljude koji su dolazili s prostora Rumelije, iz Indije, Sirije, Jemena i drugih mjesta da borave u ribatima, zavijama, mektebima, medresama u Revza-i mutahhari i drugim mjestima u Medini. U defteru iz 1618. godine navode se slijedeći džemati mudžavira:

1. džemat mudžavira iz Rumelije u Medini s navedene 92 osobe i ukupnim iznosom donacija od 1576 filurija, od čega je bilo uručeno 1275¹⁰¹;
2. džemat mudžavira iz Kudusa, Sirije, Halepa i Bagdada s 11 navedenih osoba i ukupnim iznosom donacija od 172 filurije, od čega je bila predata 131 filurija¹⁰²;

97 N. d., 48b.

98 N. d., list 57a.

99 N. d., list 57b.

100 Nedostaju listovi nakon ovog lista 57, gdje je trebalo da budu navedene donacije za korisnike iz ovog džemata. Posljednji sačuvani dio na navedenoj stranici glasi: „*Cemaat-ı müteallikat-ı Şerif-i Hasan: Be cihet-i Emir-i Medine-i Münevvere sikke iki yüz otuz teslim yüz yetmiş üç; be cihet-i evlad-i eş-Şeyh Muhammed el-Üsküdari an nekibi'l-eşraf sikke altmış; be cihat-i kaid-i Medine me'a ettibaihi bera-yı mukabele-i enfar sikke iki yüz teslim yüz elli.*“

101 Defter, list 13a-15a.

102 Defter, list 15a-15b.

3. džemat stranaca / *a'cam* u Medini s 34 navedene osobe i iznosom ukupne donacije od 726 filurija, od čega je bilo uručeno 586 filurija¹⁰³;
4. džemat mudžavira Kurda u Medini s 3 navedene osobe i iznosom donacije od 32 filurije, od čega je bilo uručeno 25 filurija¹⁰⁴;
5. džemat mudžavira Arapa u Medini sa 17 navedenih osoba i ukupnim iznosom donacije od 243 filurije¹⁰⁵;
6. džemat mudžavira crnaca s 4 navedene osobe i iznosom donacije od 24 filurije, od čega je bilo predato 20 filurija¹⁰⁶;
7. džemat mudžavira iz Egipta u Medini s navedenih 35 osoba i ukupnim iznosom donacije od 236 filurija, od čega je bila predata 201 filurija¹⁰⁷;
8. džemat mudžavira iz Jemena u Medini s navedene 94 osobe i iznosom donacije od 525 filurija¹⁰⁸;
9. džemat mudžavira Abesinaca / Džebertija u Medini s navedenih 8 osoba i iznosom donacije od 40 filurija, od čega je bilo uručeno 36 filurija¹⁰⁹;
10. džemat mudžavira u Medini iz Indije s navedene 24 osobe i ukupnim iznosom donacije od 164 filurije, od čega je bilo uručeno 140 filurija¹¹⁰;
11. džemat žena iz Medine-i Munevvere sa 188 navedenih osoba i iznosom ukupne donacije od 611 filurija, od čega im je bilo uručeno 506 filurija¹¹¹;
12. džemat žena mudžavira iz Rumelije u Medini sa 76 donacija i 80 navedenih osoba i ukupnim iznosom od 1239 filurija, od čega je bilo uručeno 1006 filurija¹¹²;
13. džemat žena mudžavira iz Indije u Medini s navedenom 21 osobom i ukupnim iznosom od 104 filurije, od čega su uručene 92 filurije¹¹³.

103 Defter, list 15b-16b.

104 Defter, list 16b.

105 Defter, list 16b-17a.

106 Defter, list 17a-17b.

107 Defter, list 17b-18a.

108 Defter, list 18b-20b.

109 Defter, list 20b-21a.

110 Defter, list 21a-21b.

111 Defter, list 22b-25b.

112 U 4 slučaja je iznos određene donacije bio naslovljen umjesto na jednu na dvije navedene osobe, pa se dijelio popola među njima. Defter, list 25b-27b.

113 Defter, list 27b-28a.

Ribati, hudžere, zavije, mektebi i medrese u Medini navedeni u defteru iz 1617/18. godine

Defter pokazuje činjenicu da je sto godina nakon što se osmanski sultan proglasio halifom i dvadesetak godina nakon što je osnovana kancelarija za vođenje administracije donacija u Medini postojala brojna sufijska zajednica koja je bila raspoređena po odajama zvanim hudžere. Te hudžere bile su sastavni dio ribata u kojem su pobožne osobe boravile kao redovnici predati učenju časnog Kur'ana i molitvama. Ribat predstavlja vrstu sufijskog zavoda u kojem su duže ili kraće vrijeme boravile pobožne osobe posvećene učenju i molitvama. Ribat je mjesto poput tekije i karavansaraja ili musafirhane gdje su odsjedali i zadržavali se prolaznici putnici.¹¹⁴ Na krajištima u oblastima ratnih sukobljavanja ribati su bili mjesta gdje su boravili borci za vjeru, mjesta u koja su navraćali mudžahidi koji su ustrajavali u borbi na širenju islamskih granica. U unutrašnjosti to su bile tekije za tarikate, musafirahne za putnike, hadžije i one kojima treba utočište i mjesta gdje se održavala vjerska obuka i gdje se obavljala molitva. Prema navodima Mustafe Belgea, koji govori o ribatu općenito, ribati su imali skoro izgled malog grada sa svojim građevinama koje su bile smještene unutar odbrambenih zidova koji su ih izvana opkoljavali, s depoima oružja, osmatračkim kulama, džamijama i tekijama. Od X stoljeća kod Turaka riječ ribat upotrebljavala se kao sinonim za hani-kah, a kasnije za karavansaraj.¹¹⁵ Nemam predstavu o tome kako su izgledali ribati u Medini početkom 17. stoljeća, ali je očito da oni koji su se zadržavali u ribatima Medine nisu bili obični putnici niti ratnici na krajištu. Ovdje se radi o putnicima koji su tu dolazili iz potrebe da prakticiraju molitve i predaju se pobožnosti u okviru ambijenta Medine kao Poslanikovog grada i u ozračju blagoslovljenog duhovnog strujanja koje neprekinuto traje od Poslanikovog vremena. Navedene godine bilo je određeno da se da po jedna kovana novčanica filurija za 769 soba / *hücre*, odnosno za 769 stanovnika tih odaja koje su spadale u stare odaje / *hücurat* u ribatima Medine.¹¹⁶ Znači, 1618. godine u ribatima Medine bilo je 769 hudžera koje se nazivaju *hücurat-i kadime*, što upućuje na to da su mnogo ranije osnovane, moglo bi se reći da su čak veoma drevne i stare: *Medine-i Münevverede vaki'olan ribatlarda hücurat-i kadime-den...* Također su postojale i nove odaje namijenjene molitvama posvećenih osoba koje su u defteru označene kao *hücurat-i cedide*. Taj izraz upućuje na to da su osnovane nakon dolaska nove osmanske vlasti. Novih hudžera je bilo 692, što znači da su 692 pobožna stanovnika tih odaja dobila po 4

114 Š. Sami, *Kamus-i turki*, Der-i seadet, 1318., str. 657.

115 Mustafa Belge, *XV-XVI asırlarda Osmanlı medreseleri*, Istanbul, str. 31.

116 Defter, list 1b. Moguće je da ovo nije početak deftera jer je prije teksta o namjeni donacije trebala da dođe informacija o vakifu ili vakifima i njegovom uvjetu, što je ovdje izostalo.

kovane novčanice filurije, što je ukupno iznosilo 2420 („*Mezbur ribatların kadim ve cedidinde ehl-i hücreden olmayup onlara muzaf olan krk altı nefer kimesnelere umumden birer buçuk sikke tayin olunmuştur ki cem'an sekiz yüz on dokuz sikke olur...*”¹¹⁷ *olunup isimleri kayd ve sebt olundu içlerinde mahlul vaki' olicak ahire verilmeyüp yine bir mücavir-i salih ta'in olunmuştur*“). Pored stanovnika hudžera, navedena donacija dodjeljivala se za 546 osoba koje su bile njima priključene na neki način kao „dobri mudžaviri“ / *mücavir-i salih* i kojima je određivana po jedna i po novčanica (sikke), tj. filurija, što je ukupno iznosilo 819 filurija.

U navedenom defteru iz 1617/18. godine radi se o velikoj donaciji koja je namijenjena „svim stanovnicima svih ribata u Medini“. Pored ove velike donacije postojale su i pojedinačne donacije nekih vakifa namijenjenih određenim osobama iz pojedinih ribata. Ribate su osnivali pripadnici osmanske vladajuće klase, što se vidi i po nekim njihovim imenima. Prema navodima deftera iz 1617/18. godine u takve ribate spada ribat *Kethüde-kadın*,¹¹⁸ *ribat Silsile*¹¹⁹, *ribat sultanije Valide* „Tahirijja“ u Medini¹²⁰, *ribat hazreti Ebu Bekra Siddika*¹²¹, navedeni *ribat*¹²² u kojem se hanefijskim „dobra“ dodjeljuje donacija od 12 sikke, *ribat*¹²³, *ribat Kurejha(?)*¹²⁴, *ribat sejjida Abdulvehhaba*, bivšeg kadije u Medini (navodi se da je muslihu / miritelju (?) u tom ribatu bilo određeno 10 filurija, a predato samo 8).¹²⁵ U defteru nekada nisu spomenuta imena ribata, nego se samo navodi vazifa nekog službenika u ribatu, npr. ferraš u Ribatu, vratari / *bevvab* i čistači / *kennas* u Ribatu, šejh u Ribatu, a pritom se misli na određeni ribat, što je bilo poznato licima odgovornim za

117 Ovdje nedostaje dio teksta.

118 Defter, list 14a i 43.

119 Defter, list 26.

120 Ovaj ribat spomenut je u slijedećem kontekstu: *Mekteb-i Valide Sultan bi ribatiha*. Dakle, radi se o mektebu koji je sultanija Valida osnovala u svom ribatu. V.: defter, list 40. Ovaj ribat spominje se kao „Tahirijja“, tj. Tahirijski ribat / Ribat-ı Tahirijje, koji se nalazio iza časnog Harema / *ribat-ı Tahiriyye halfe'l-Haremi's-şerif*. Defter, list 49. Riječ je napisana طاهرية .

121 Tj. ribata Ebu Bekra Siddika. Defter, list 48.

122 Pod ovim „navedeni“ vjerovatno se misli na ranije spomenuti ribat Ebu Bekra es-Siddika. Defter, list 48.

123 Defter, list 57a. Napisano je samo ribat: *bevvab-ı ve kennas-ı Ribat*, a u slijedećoj stavci: *ferraş-ı Ribat*. Ime ribata nije navedeno. Misli se na ribat prethodno naveden. Na prethodnoj stranici koja je obilježena kao 56b posljednja je riječ *tayin* i pomoćni glagol *biti olunmuştur* je trebalo da bude registriran na slijedećoj stranici, ali nije. Na osnovu toga se vidi da i tu nedostaje stranica i da nema kontinuiteta u tekstu.

124 Napisano je كریحه. Pretpostavljam da je riječ o imenu koje bi se moglo pročitati *Kurejdža ili Kurejha*.

125 Defter, list 57.

kontrolu donacija, ili se navodilo samo ime osobe koja koristi donaciju, npr. Halima-hatun Gelibolu u ribatu.¹²⁶ U defteru je riječ *derviš* navedena 42 puta uz ime korisnika donacije, a riječ *šejh* čak 199 puta. Riječ *dede* navedena je 21 put. Riječ *Rumi* uporijebljena je uz ime korisnika donacija 80 puta, riječ halifa 52 puta, riječ *sufi* samo 3 puta. Riječ *suf* upotrijebljena je samo jednom, *nakšibendi* 8 puta, a *mevlevi* 7 puta.

Zavije u Medini koje su spomenute u defteru iz 1617/18. godine

- Zavija Abdulkadira Gejlanija, čijem je vrataru bila uručena donacija od 8 filurija.¹²⁷
- Zavija šejha Muhjuddina el-Magribija¹²⁸, čijem je vrataru bila uručena donacija od 8 filurija.¹²⁹
- Zavija *Mušare'a*, čijem je vrataru bila uručena donacija od 5 filurija.¹³⁰
- Zavija kodža Mustafa-paše. Spominje se Ismail-dede, sin Ramadana, pratilac merhuma šejha Hasan-efendije, šejha u navedenoj zaviji kome je bilo dodijeljeno 10 filurija, a uručeno 8.¹³¹
- Zavija mesdžida za poučavanje tesavvufa, koja se nalazi ispod hanefijskog mekteba. Za nju je bila određena donacija od 25 filurija, od čega je bilo uručeno 20.¹³²
- Spominju se i tri zavije čija imena pojedinačno nisu navedena. Vjerovatno je riječ o jednom kompleksu nazvanom „Tri zavije“ u kojem borave 32 osobe, kojima su dodijeljene po dvije filurije, ukupno 64 filurije.¹³³
- Sultanova zavija / *Zaviye-i Hümayun-i Sultaniyye*, u kojoj ima 10 osoba kojima je dodijeljeno po 10 filurija, ukupno 100 filurija.¹³⁴
- Pod nazivom tekija navodi se samo tekija Muradijja s imaretom. Spominje se donacija porodici i oslobođenim robovima darusseade-age Mustafa-age, nazira imareta u Muradijji, s dodijeljenom 21 *sikke* novčanicom. Također se navodi donacija od deset novčanica *sikke* Mustafa-agi, naziru u tekiji Muradijji iz vakufa *hajrat sahibije* hazreti

126 Defter, list 27, 43, 57.

127 N. d., list 40a.

128 Vjerovatno se odnosi na šejha Muhjuddina el-Arebija, a napisano je *el-Magrebi* ili *Magribi*.

129 Isto.

130 Isto.

131 Defter, list 31a.

132 N. d., list 41b.

133 N. d., list 43a.

134 N. d., list 43a.

- hadži Mustafa-age, darusseadeage i nazira vakufa Dva časna harema.¹³⁵
- Ribat Kethuda-kadun / *Kethüda Kadın*. Spominje se da je šejhu u ribatu, opasivaču pojaseva / mušejjiduu ribatu i „dobrima / *džiyad* bilo određeno po 12 filurija donacije.¹³⁶
- Ribat hazreti Ebu Bekra Siddika, čijem je bevvabu u jednoj donaciji bilo određeno 8, a hanefijskim „dobrima“ / *džiyad* u spomenutom ribatu 12 filurija.¹³⁷
- Ribat hazreti Alije, čijem je bevvabu bilo određeno 7 filurija.¹³⁸

Ovdje treba napomenuti da u kasnijim defterima donacija koji su prezentirani u već navedenoj literaturi u vezi s donacijama / *surre* nije bilo mnogo spomena zavijama, ribatima i sufijama. Godine 1274/1857-58. spominju se tekije Mehmed-hana efendije i Abdulgafur-efendije.¹³⁹

Mektebi u Medini spomenuti u defteru iz 1617/18. godine

Vakifi su svojim donacijama podržavali učenje Kur'ana, zikr, održavanje i čišćenje haremskih prostora, osoblje koje je bilo zaduženo za sigurnosti navedenih mjesta kao i one koji su bili administrativni službenici i koordinatori u raspodjelama i kontroli donacija. Osim toga, pojedini donatori davali su podršku razvoju i funkcioniranju obrazovnog procesa koji se odvijao kroz mektebe i medrese. Teško je steći sliku o pravom broju mekteba na osnovu podataka iz ovog deftera s obzirom na činjenicu da nedostaje veliki broj listova, a mnogi nedostaju baš na mjestima koja se odnose na mektebe, medrese i zavije. Stoga je slika o njima fragmentarna. Ovdje je navedeno da je ukupan iznos donacije iznosio 518 filurija. Prema tome, može se pretpostaviti da je ovom donacijom bilo obuhvaćeno više od 20, odnosno 23-24 mekteba u Medini ukoliko je, kao što se iz ova dva primjera vidi, raspodjela po mektebu iznosila 22 filurije.¹⁴⁰

- Mekteb Mulla Aliyyuddin el-Lari, čijem je muallimu bilo dodijeljeno 12 filurija, a djeci 10 filurija.¹⁴¹

135 Defter, n. d., listovi 11a i 35a.

136 Defter, list 42b.

137 N. d., list 48a.

138 N. d., 48b.

139 T. C. Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 116, Ankara, 2010., str. 39 i 45.

140 N. d., list 40a.

141 N. d., list 40a. Prije ovog podatka također je ubilježena jedna dodjela donacije od 10 filurija za učenike i 12 filurija za učitelja. Ne zna se o kojem mektebu je riječ jer je naziv mekteba bio ubilježen na listu ispred, a taj list nedostaje. Između listova 39 i 40 (po mojoj paginaciji) nedostaje list ili više listova na kojem su upisani ime donatora i svrha njegove donacije.

- Mekteb sultanije Valide u njenom ribatu na periferiji Medine, čijem muallimu je bilo dodijeljeno 12 filurija, a djeci 10 filurija.¹⁴²
- Hanefijski mekteb ispod kojeg se nalazi zavija mesdžida za poučavanje tesavvufa. Bilo je određeno po 3 filurije, ukupno 60 filurija za 20 osoba koje su se sakupljale poslije svakog sabaha i ikindije u zaviji mesdžida za podučavanje tesavvufa da bi činili zikr, istigfar i donosili salavate.¹⁴³
- Carski sultanski mekteb u blizini carskog imareta, u kojem je muallimu bilo određeno 8 filurija, a djeci 12 filurija.¹⁴⁴
- Hanefijski mekteb na prostoru Sandal (ili Sajdal?) ispod munare Sulejmanije, u kojem je muallimu bilo određeno 25 filurija, halifi 12, arifu 5, ukupno 30 filurija, a za 50-ero djece bilo je određeno 150 filurija.¹⁴⁵
- Hanefijski mekteb u ribatu Tahirijja iza Harem-i šerifa, u kojem je muallimu bilo određeno 12, arifu, ukupno osoba 30, filurija 15, a za 60-ero djece bilo je određeno 60 filurija.¹⁴⁶
- Malikijski mekteb poznat kao mekteb Mehmeda el-Ensarija za žene, u kojem je za muallima određeno 12, a za djecu 10 filurija.¹⁴⁷
- Mekteb iza Harema, u kojem je muallimu bilo određeno 25 filurija, asketima i upućenim znalcima 35 filurija.¹⁴⁸
- Mekteb Sukejla? s ribatom¹⁴⁹ Kurejha? (ili Kurejdža?), u kojem je za muallima bilo određeno 12, a za djecu 10 filurija.¹⁵⁰
- Mekteb Ibrahim-efendije, defterdara Umravi?, u kojem je muallimu bilo određeno 12, a djeci 10 filurija.¹⁵¹
- Mekteb Ilijasa, sina Muhjuddina, kod hamama.¹⁵²

142 N. d., list 40a.

143 Defter, list 40b.

144 N. d., list 48b.

145 N. d., list 49a.

146 N. d., list 49a.

147 N. d., list 49a.

148 Defter, list 49b.

149 Može se shvatiti kao „mekteb i ribat“, a također i kao „mekteb u ribatu“ (bi ribati).

150 N. d., list 49b.

151 N. d., list 49b.

152 Defter, list 49b. Iza listova 49 i 50 (po mojoj paginaciji) nedostaje list ili listovi, što se ne može utvrditi, jer defter nema originalnu paginaciju. Stoga nema ni podataka o donaciji za muallima i djecu u mektebu niti podataka o drugim mektebima.

Medrese u Medini navedene u defteru iz 1617/18. godine

Prema podacima iz sačuvanih listova navedenog deftera, nije navedeno mnogo donacija za medrese. Razlog može biti i to što nedostaju upravo ti listovi gdje su mogle biti eventualno navedene donacije njima namijenjene ili su medrese imale druge izvore finansiranja. U defteru se navode samo 3 medrese i njihovi službenici kojima je davana donacija kao neka vrsta dodatka na plaću.

- Medresa sultanije Haseki. Djeci hadži Mustafe, muderrisa i imama ove medrese, bilo je određeno 5 filurija.¹⁵³
- Medresa Ebu Bekra Siddika, čijem su muderrisu Ibrahim-efendiji bile određene 3 filurije.¹⁵⁴
- Medresa Mehmed-age (ili Muhammed-age). Za sedam učenika ove medrese bilo je određeno iz vakufa u Istanbulu merhuma vezira Nišandži Mehmed-paše po deset filurija, ukupno sedamdeset, a od toga je uručeno 6.¹⁵⁵
- Medresa „spomenutog merhuma“, za čije je potrebe bilo uručeno sto filurija iz vakufa merhuma Mehmed-age, bivšeg darusseadeage.¹⁵⁶
- Kubbetulislam / *Kubbeti'l-islam*, vjerovatno medresa. Navodi se da je muderrisu Ridvan-efendiji u „Kubbetulislamu“ bilo dodijeljno 8 novčanica / *sikke*.¹⁵⁷
- *Kubbetusselam*. Navodi se donacija iz vakufa merhuma Iskendera bevvaba¹⁵⁸, bivšeg čehaje darusseadeage, u iznosu od 42 filurije namijenjena Ridvan-efendiji, muderrisu u *Kubbetusselamu*.¹⁵⁹

Korisnici donacija iz Bosne u Medini spomenuti u defteru iz 1617/18. godine

Među korisnicima donacija u Medini navedene 1617/18. godine spominje se i nekoliko osoba iz Bosne uz čije ime stoji odrednica el-Bosnevi, koju možemo prevesti kao *Bosanac* ili *osoba iz Bosne*, ili se može ostaviti kao

153 Defter.

154 Defter, list 34a.

155 Napisano je: „*Teslim altı*.“ Vjerovatno se misli da je pojedinačno predato po šest, a ne od ukupnog iznosa. Defter, list 3b.

156 Donacija je bila određena iz vakufa merhuma Mehmed-age, bivšeg darusseadeage, koji je bio odredio 300 filurija, od toga za učeće džuzeva 180, za potrebe sebilja „spomenutog“ merhuma 50, za potrebe „spomenute“ medrese 100 filurija. V.: Defter, list 56a.

157 Defter, list 33b, list 6b.

158 Vratar, kapidžija.

159 Defter, list 38b. Vjerovatno su Kubbetulislam i Kubbetusselam jedna te ista ustanova.

Bosnevi.¹⁶⁰ U defteru se navodi najčešće ime određene osobe koja je lično primala donaciju, a nekada, nakon njegove smrti, ime njegovih nasljednika koji su određivani kao porodica / *iyal* navedenog ili kao njegova djeca / *evlad* i koji su nastavljali da primaju donacije za određene obaveze služenja / *vazife* u haremu Medine ili Meke. Poznato je da je kod Osmanlija vladala praksa da očeve na njihovim funkcijama i obavezama nasljeđuju njihova djeca ukoliko su sposobna za to. U defteru se navode slijedeće Bosnevije / Bosanci:

1. porodica Ali Bosnevije / *Iyal-i Ali Bosnevi Çelebi Pazari*, kojoj je iz donacija merhuma Kalender-paše, vezira, dodijeljeno 5 novčanica / *sikke*, a uručeno im je u trenutku raspodjele donacija samo 4 posredstvom Murteza-paše iz sredstava koja su bila namijenjena za sirotinju u Medini¹⁶¹;
2. Ali Halifa Bosnevija, kome je bila određena donacija od 10 sikke novčanica iz sredstava vakufa umrlog Kalender-paše namijenjenih da se razdijele sirotinji Medine¹⁶²;
3. Ibrahim-efendija Bosnevija kao naib ferraša Mustafa-age s iznosom donacije od 10 sikke novčanica iz fonda iz kojeg je vakifa i dobročiniteljka sultanija Haseki odredila za 23 osobe po 10 filurija s namjenom da se svakog dana prouči po 10 Ajetu-l-kursija, Fatiha i Ihlasa¹⁶³;
4. Ibrahim-efendija Bosnevija, koji je stanovao u medresi hazreti Ebu Bekra, primao je 10 filurija iz vakufa sultanije Haseki, koja je namijenila za 23 osobe po 10 filurija za učenje džuzua u vrijeme ikindije i sabaha u Revza-i mutahhari¹⁶⁴;
5. Bosnevija Ibrahim-efendija kao halifa Uskudari šejha Mahmud-efendije, koji je primao 9 novčanica iz vakufa sultanije Safije, majke sultana Mehmed-hana, koja je bila odredila po 9 akči za deset osoba koje su učile po jedan džuz u vrijeme podne-namaza¹⁶⁵.

Iz navedenih podatka vidi se da se Ibrahim Bosnevija spominje tri puta kao primalac donacija: jednom kao osoba koja stanuje u medresi Ebu Bekra, r.a., drugi put kao halifa Uskudari šejha Mahmud-efendije i treći puta kao

160 Ovdje treba spomenuti da se *Bosnevi* uglavnom neadekvatno prevodilo kao Bošnjak, a ne kao Bosanac ili se moglo ostaviti kao Bosnevi, kako je u izvornim tekstovima i navodeno. Napominjem da se u nekim tekstovima iz 16. stoljeća spominje Bošnjak ili Bošnjak kao odrednica za stanovnika porijeklom iz Bosne (kad je riječ o navedenom defteru u kojem sam to vidjela ime Bošnjak stoji kao odrednica za zimiju porijeklom iz Bosne, a nastanjenog na području Mađarske).

161 GHB, Defter donacija / *surre defteri*, list 29b.

162 GHB, defter donacija / *surre defteri*, list 30b.

163 GHB, defter donacija / *surre defteri*, list 34b.

164 GHB, defter donacija / *surre defteri*, list 34a.

165 GHB, defter donacija / *surre defteri*, list 37.

naib ferraša Mustafa-age. Najvjerojatnije je riječ o jednoj osobi, tj. Ibrahim-efendiji Bosneviji, koji je po tri osnova uspio sebi osigurati dio iz navedenih donacija. Također pretpostavljam da bi ovaj Ibrahim-efendija Bosnevija mogao biti sin Ali Dede Bosnevije koji je godine 1001/1592-93 boravio u Mekki kao voditelj obnove Časnog Harema.

O namjeni i raspodjeli donacija

Vakifi su davali donacije koje su izdvajali iz svojih osnovnih vakufa koji su se uglavnom nalazili u samoj prijestolnici Istanbulu, a i u drugim mjestima Rumelije i Anadolije. Pored općih navoda o uvjetu davanja donacija, nekada su donaciju određivali za samo jednu osobu kao što je npr. neko za koga se posebno navodilo da je nakšibendija, mevlevija, sufija ili derviš. Često su uvjetovali da se njihove donacije podijele spomenutim osobama u tačno određenom džematu. Očito je bilo bitno u navođenju spiskova s imenima primatelja donacije ili milodara odrediti zanimanje osobe, njen društveni status, njeno porijeklo i zemlju iz koje dolazi, njeno mezhepsko opredjeljenje. Također je bitna odrednica bilo i to kojem mezhebu neko pripada. Tako se riječ *hanefî* spominje 50 puta, riječ *şafî* čak 152 puta, riječ *maliki* spominje se 29 puta, a riječ *hanbeli* samo 6 puta. Mezhepsko opredjeljenje dolazilo je često uz riječi kao što su *sejjid*, *muderris*, *imam*, *hatib*, *džebedžija*, *kadija*, *mekteb*, *mahfil* i slično. Donacije su upućivane i određenom broju učenika iz tamošnjih medresa, kao što je medresa umrlog Mehmed-age, darusseadeage. Među korisnicima donacija su šejhovi, sejjidi, ešrafi, poslužitelji / *huddam* u časnom Haremu, posluga oko serdžade imama u Revza-i mutahhari, posluga bunara u Medini i bunara Bender i Jenbu, posluga u ribatima, posluga u Poslanikovom haremu, posluga u mesdžidu hazreti Ebu Bekra, posluga u mesdžidu hazreti Alije, posluga u *Revza-i mutahhari*, posluga kod izvora *Ajni zerka*, onima koji uče tekbir 5 puta dnevno na hanefijskom mahfilu, onima koji metu i čiste paučinu s prozora i sa zidova časnog Harema i u *Revza-i muhtahhari*. Raspodjela doniranih sredstava određivana je od donatora u skladu s njegovim zahtjevom za učenje dijelova iz časnog Kur'ana, uglavnom za učenje džuzeva u vrijeme koje je određivao vakif, za učenje pojedinih sura, prije svega sura: Fatiha, Ihlas, Ajetu-l-kursija, za donošenje salavata na Poslanika ili čak za učenje cijele hatme u jednom danu (30 učača, svaki po jedan džuz). Raspodjelu je obavljala osoba koju je određivao vakif, a to je bio uglavnom šejh u Haremu. Vakif je u uvodnom dijelu deftera određivao da se sredstva rasporede na sirotinju u Medini, a potom je precizirao kako ukupan iznos donacija za pojedine namjene, tako i iznos pojedinačnih donacija. Pored sredstava koja su određivana za učenje dijelova iz Kur'ana, donacije su određivane i za poslugu u Haremu, za poslugu u časnoj Hudžeri / *Hücre-*

i *Mutahhare*, za čuvanje puteva, za čuvanje bunara s vodom i za dijeljenje vode iz tih bunara, za napajanje hadžija na putu za Meku, za nadzor / *nezaret* nad raspodjelom sredstava koji je obavljao šejh u Haremu i slično. Posebno su izdvajane donacije za sejjide i ešrafe koji su uključivali potomstvo hazreti Hasana i Husejina. Namjena je određivana za određenu službu / *cihet* slijedećim riječima: „*Be cihet-i nezaret şeyhu'l-Harem, be cihet-i sikaye, be cihet-i cüzhanan*“, ili određivanjem samo imena korisnika donacija, npr.: „*Be cihet-i be nam-i Şucca Çelebi Koçevi*“, „*Be cihet-i Ahmed nakşibendi*“, ili riječju *berayı*, npr.: „*Bera-yı ser mahfil ve eczahanan*“, „*bera-yı muarrif*“, „*bera-yı nukta*“ i slično.

Posebne naredbe centralne vlasti ubilježene u defteru donacija iz 1617/18. godine

Defter se sastoji od više različitih spiskova donacija od raznih vakifa koji su zajedno registrirani u jednom defteru i u jednoj godini u vrijeme odlaska na hadž upućivani u Medinu. Pored navođenja imena vakifa, iznosa donacija, spiskova pojedinačnih primaoca donacija, što se registriralo u defteru donacija / *surre defteri*, u defteru su se registrirale i posebne naredbe koje su se odnosile na razna pitanja u vezi sa samom procedurom raspodjele, kao što su npr. uputstva o samom sačinjavanju deftera te naredba o zabrani uzimanja pšenice kao donacije. U defteru se navodi da je defter sačinjen radi toga da objasni koliko je kovanih novčanica određeno za ulemu, bilo onu koja spada u stanovnike Medine, bilo za one koji spadaju u mudžavire, te za dobre ljude, za siromahe i slabe, za jetime i udovice. Također je bilo ubilježeno da se posebno u spiskove upisuju stanovnici: Rumelije, Sirije, Jemena i Indije, stranci nearapi / *acem*, putnici, tako da se vodi precizna evidencija i da se zna koliko je ljudi uzelo donaciju i koliko ima muškaraca.

Zabrana uzimanja pšenice kao donacije registrirana u defteru iz 1617/18. godine

Za džemat posluge bunara u Medini bio je u defteru upisan navedene godine novi propis u pogledu davanja donacija za njihove usluge. Naime, oni su odranije dobijali prema carskoj naredbi ili 800 ili 900 erdebba¹⁶⁶ pšenice. Međutim, pošto su prava sirotinje zakidana i pošto im se činilo nasilje, sultan

166 *Erdeb*, ar. mjera od 24 sāa. Vidjeti: Muftić, *Arapsko-srpskohrvatski rječnik I*, Sarajevo, 1973., str. 48; Mjera za težinu od 1000 oka koja se koristi u nekim arapskim krajevima, a čija se količina razlikuje od mjesta do mjesta. V. Š. Sami, *Kamus-i Türki, Der-i seadet* 1318., str. 88; Mjera od devet kila. Vidjeti: I. Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, 2011., str. 408.

je zabranio da im se daje pšenica, nego je odredio da im se dodjeljuje po jedna filurija kao ekvivalent za njihovu službu, a davala im se na kraju godine, nakon što svoju službu obave kako treba. Bilo je zabranjeno da se ma ijedno zrno pšenice nekome daje nakon ovog propisa kao i to da se postavlja višak katiba i posluge od kadije ili od šejha u Haremu. Za njih je bilo određeno 555 filurija.

U vezi s donacijama za džemat posluge bunara Bender Jenbu navedena je bila ponovo naredba u kojoj se kaže da se ne dozvoli da se uzima ma i jedno zrno pšenice od sirotinje, te je određeno da katib u Jenbu uzima 27 filurija koje dobija od svoje vazife od 6 akči koje ima u Džeddi kao i to da se preda u blagajnu / *hazine*, i ubuduće ko god bude katib, da mu se da u ruke zajedno donacija / *surre* sa novcem od njegove plaće / *uluŕfe akçesi*. Vakif je mogao uvjetovati davanje iz svojih uvakufljenih sredstava dijela donacije za tačno određene osobe koje je on izabrao. Da ne bi bilo zloupotreba, na početku deftera bilježila su se imena onih koji su posluživali u Haremu i koji su zasluživali dodjelu donacije, a bilo je određeno propisima da se svake godine ponovo sakupe na jednom mjestu i da traže svoja prava te da čine hajr-dovu za padišaha.

Džemat fakiha, stanovnika Medine i ostalog evlada iz Medine

Posebno su se dodjeljivale i evidentirale donacije za učenjake i fakihe iz Medine i za djecu učenih i uglednih koji su ih naslijedili, a također su se dodjeljivale donacije i za sve stanovnike Medine. Tako je u jednoj evidenciji za džemat fakiha iz Medine i evlada koji je ostao iza ranijih učenih fakiha bilo dodijeljeno 582 filurije. Za ostale stanovnike Medine, a navodi se da je njihov broj bio 4351, bila je određena po jedna i po filurija, tako da je ukupan iznos isplaćenih sredstava za navedenu kategoriju stanovništva koja je definirana kao „ostali stanovnici Medine“ iznosio 6526 filurija.¹⁶⁷ Ovdje nije precizirano nikakvo njihovo posebno zaduženje. Dakle, riječ je o pomoći onim stanovnicima Medine koji nisu bili angažirani u raznim službama i hizmetima oko organizacije hadža, oko organizacije vjerskog života, općenito.

Razni donatori određivali su i različite iznose donacija i njihovu različitu namjenu. U uvodnim dijelovima nekih spiskova donacije se određuju zajedno i za one koji su autohtoni stanovnici Medine i za muđžavire. Za džemat posluge / *huddam* Poslanikovog, s.a.v.s., harema, koji se sastojao od aga, hatiba, imama, muezzina, učača tekbira / mukebbira, ferraša¹⁶⁸, naiba ferraša, onih koji metu / *kennas* određena je bila po jedna filurija. Međutim, posebno se

¹⁶⁷ Defter, list 43a.

¹⁶⁸ Podvornik, čuvar koji brine o čistoći i čuvanju svetih mjesta, prije svega u Meki i Medini, kao i u svim džamijama.

izdvajao iznos za sljedeće službenike: naib u Poslanikovom haremu primio je 50 filurija, haznadar u Poslanikovom haremu 50 filurija, mutesellim-aga u časnom Haremu 15 filurija, starješina / *nekib* poslužitelja aga 15 filurija, blagajnik / *hadimu'l-kise* 25 filurija, pisar / *katib* koji ispisuje deftere za sultana ispred šejha u Haremu 20 filurija. Ukupno su gore navedeni odgovorni službenici dobili 175 filurija.¹⁶⁹ Za 3 mukebbira koji donose tekbire na mahfilu hanefijskom bilo je određeno po 12 filurija.¹⁷⁰ Za sve age stare ili nove koji služe u Poslanikovoju hudžeri i *Revza-i mutahhari* u jednoj donaciji bilo je dodijeljeno 1000 filurija pod uvjetom da to ne prepuštaju drugome.¹⁷¹ Za one koji čiste od paučine prozore u časnoj hudžeri i vrata i zidove od Harema bilo je određeno 8 filurija.¹⁷² Za 8 osoba koje čiste / *kennasin* *Revza-i muttahu*, uklanjaju paučinu i čiste kutije za džuzeve bilo je određeno 64 filurije.¹⁷³

Naibi ferašeta nekih ljudi od položaja

Ferašet je bio počasna dužnost. Dobijanje prava na brigu u vezi s čišćenjem *Revza-i mutahhare* predstavljalo je privilegiju za onog ko je mogao dobiti dio / *hisse* tog prava čija se vrijednost mjerila u karatima.¹⁷⁴ Upražnjenja dužnost ferašeta dodjeljivana je na arz darusseadeage onom ko bi podnio zahtjev. Navedeni su postavljali zamjenike koji će tu dužnost, uz naknadu koju su im osiguravali, obavljati u njihovo ime.¹⁷⁵ Na početku su se donacije za sveta mjesta uglavnom upućivale, prije svega, za službu ferašeta. Ugledni ljudi Medine i Meke bivali su zaduženi ovim služenjem, a oni su postavljali svoje naibe. U jednoj donaciji 1617/18. godine bilo je određeno ukupno 337 filurija za ugledne ličnosti koje su imale obavezu da brinu o ferašetu uz nagradu od 15-20 filurija dodjeljivanih pojedinačno, a umjesto njih su to obavljali naibi. Među onima koji su bili zaduženi za ferašet i imali svoje naibe bili su

169 Defter, list 44a.

170 N. d., list 44a.

171 Defter, list 44a.

172 N. d., list 44a.

173 N. d., list 44b.

174 To se pravo dijelilo na 99 dijelova / *hisse*, a svaki dio vrijedio je 16 karata. Od toga je padišah imao 48 karata, tj. 3 dijela, 24 karata ili 1,5 dio bilo je pravo sultanije Valide, a ostali dijelovi mogli su se dodijeliti raznim državnim dostojanstvenicima i njihovim ženama te pripadnicima istaknutih porodica. V.: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, Istanbul, 1993., str. 234-235.

175 Postojala je praksa da se iz prijestolnice u vrijeme otpremanja mahfila s donacijama otpremaju i torbe za ferašet i bohče. Uz to se slala i lista onih koji su navedene torbe poslali kao i spisak osoba u Medini na čije se ime to upućivalo. Vidjeti: T. C. Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı arşivi Daire Başkanlığı*, Yayın Nu: 116, Ankara, 2010., str. 178. Godine 1912. bilo je poslano 200 kožnih tašni. Vidjeti: n. d., str. 285.

nazir Dva časna harema, bivši kadija Medine, bivši mufettiš Dva časna harema, katib vratar, muderris, bivši povjerenik za donacije, kadija, bivši katib vratar / *bevvab*, derviš Mehmed, sin Ibrahima, vratar ćehaje darusseadeage, imam, bivši haznadar Dva harema, bivši ćehaja radnika / *terberdaran* u starom saraju, katib, bivši računovođa Dva časna harema, ukupno 337 filurija.¹⁷⁶ Časna dužnost ferašeta dodjeljivana je povremeno i nekim osobama iz Bosne za koje se smatralo da to zaslužuju.¹⁷⁷

U navedenom defteru evidentirane su slijedeće osobe kao nosioci službe ferraša koje su imali naibe da umjesto njih obavljaju tu dužnost: nadzornik / *nazir* Dva časna harema s 20, mevlana Jusuf-efendija poznat kao Razi, bivši kadija u Medini s 15, Mevlana Ali-efendija, bivši mufettiš u Dva časna harema s 30, Husejin-efendija, katib bevvaba, s 25, Hasan Čelebija, sarač ekselecije darusseadeage, s 50, Murteza-paša, bivši emin, donacija s 15, hadži Mehmed-efendija, bivši muhasebedžija, s 20, Ibrahim-efendija, bivši katib bevvaba, s 25, Sulejman bevvab, ćehaja darusseadeage, s 20, Idris-aga, bivši haznadar u Dva časna harema, s 10, Husejin-efendija, bivši katib bevvaba, s 59, Mahmud-beg, bivši ćehaja teberdara u starom saraju, s 10, šejh Mahmud-efendija s 10, hadži Mehmed, „baklja“ sultanskih bevvaba / *meş'ale-i bevvābi sultānī*, s 18 i Mehmed-efendija, bivši muhasebedžija u Dva časna harema, s 10 filurija.¹⁷⁸

Defter donations sent in two two revered harems / Surre defteri from 1617-18

(Summary)

The paper *Defter donations sent to two revered Harems / Surre defteri from 1617-18* analyses the contents of registers from the 1617-18. The Defter

¹⁷⁶ N. d., list 44b-45a.

¹⁷⁷ Prema beratu izdatom u Konstantiniji, datiranom 3. mjeseca zu-l-hidždže 1324 / 18. januara 1907. godine muderrisu Merhemića medrese u Sarajbosni Hodžazade Muhammedu Tajjibu, sinu Abdullaha bila je dodijeljena časna služba ferašeta u vrijednosti ¼ karata navedene dužnosti nakon smrti dotadašnjeg šerifa Mustafe, s tim da on odredi svog zamjenika / *kajmekam*, koji će tu službu dostojanstveno obavljati. Berat je izdat na njegovu molbu i na osnovu dopisa Ministarstva za nadzor carskih vakufa / *Nezaret-i Evkaf-ı Hümayun*. A-3488 / TO. Berat je ubilježen na štampanom formularu. Na isti način beratom datiranim 26. rebiu-l-evvela 1325 / 9. maja 1907. godine se dodjeljuje služba ferašeta u Dva časna harema, Meki i Medini, Abdulvehabu Vehbiji, sinu šejha Šakira, a unuku šejha Abdur-Rahmana Sirri-babe, mesned-nišina u tekiji na Oglavku, koji spada u sarajevske naibe. Original dokumenta nalazi se kod potomka ovog Sirri-babe, a elektronski snimak se čuva u GHB s ostalim snimcima koje je navedeni poklonio.

¹⁷⁸ N. d., list 45a.

has the individual tughra of II Sultan Osman Shah, son of Ahmed Han. The defter was placed in the archives of the accounting office for two Harems / *Haremeyn-i şerifeyn-i muhasebesi* which hold that kind of documentation. It can be assumed that in some unknown removed them from these archives, either by ending up it in the hands of a high rank government official or that it was taken from the archives in the years when the Ottoman Empire fell apart. The defter ended up in Gaza Husrev-bey library in 1916, according to a note on the front page, donated mualim Uzejir Cengic . Despite missing some pages, the defter provides valuable information about the Ottoman donors, beneficiaries and the amount of donations and the way in which the distribution function specified donations. About donations / *surre* to Mecca and Medina in the recent period, much has been written in Turkish literature, mainly on the basis of preserved registers from the 18th and 19th and early 20th century. I know that there are published fragments of defter from 1052/1642-43 referring to Medina, and that have similar content as the defter from 1617-18, and that there are defters from 1049/1639-1640. The defter from 1617-18 shows that one hundred years after Sultan Selim I became Caliph and began regularly sending donations to two Harems continued. In addition of sending a donation with an armed escort constituted a factor of safety and security Hajj routes, the purposed grants supported local people and sacred places from various parts of the Ottoman state to its bustling devotion that rises continuously over two Harems and offering prayers for the duration of the power of rulers contribute to lasting rule of the ruling elite as long as long as it rules in the name of God and as the government seeks justice. In this respect it fulfilled the sense of the honorable verse: *Fa 'ğā 'l af'idatan mina 'n-nāsi tahwī ilayhim wa 'rzuqhum mina 't-tamarāti la 'allahum yaškurūn.*¹⁷⁹ The defter shows that the Ottomans with their donations supported the functioning of a significant number of businesses that are in defters individually listed in the Medina and the Sufi community which composed of a large number of *mudžavir* (caretaker of a shrine) from various parts of the Ottoman state, including shrine caretakers the Bosnian eyalet. In defters are listed the names of some members from the Bosnian eyalet: Ali Bosneviye from Čelebi Pazara, Ali Halife Bosneviye and Ibrahim Efendiye Bosneviye. It is evident on the basis of numerous donation defters from the 19th and 20th century that support for Sufi communities did not exist at that time in the way that is recorded in this defter from the early 17th century. In this defter, special support for members of the Hanafi madhhab is expressed. Accordingly, the Ottomans as the executive authority of the Islamic state within the specified

179 Zato učini da srca nekih ljudi čeznu za njima i opskrbi ih raznim plodovima da bi zahvalni bili. Prev. Korkut, Kur'an. 14:37.

period, in collaboration with the sheikhs of Mecca and Medina, were the main carriers of the security of pilgrims and Hajji rituals. Therefore with their donations they were the organizers and supporters of an uninterrupted and continuous and intensive maintenance and perform prayers as they supported the continuation of the rise of devotion over the two honorable Harems.

